

مجموعه مقالات

همایش ابعاد وجودی انسان

جلد اول

به قلم جمعی از نویسندگان

با کوشش:

دکتر محمدحسین بیات

عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر عباس اشراقی

عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

سر شناسه: همایش انسان در قرآن کریم
 عنوان و نام پدیدآور: مجموعه مقالات «انسان و وجودی انسان»
 به کوشش محمدحسین بیات، عباس اشرفی
 مشخصات نشر: تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۴.
 مشخصات ظاهری: ج ۲.
 فروست: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ (۱) ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۱۶۲-۰
 شایک: (۱) ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۱۶۳-۷
 (۲) ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۱۶۱-۳
 (دوره) ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۱۶۱-۳
 وضعیت فهرست‌نویسی: فبیای مختصر
 یادداشت: فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir>
 قابل دسترسی است
 شناسه افزوده: بیات، محمدحسین، ۱۳۴۰-
 شناسه افزوده: اشرفی، عباس، ۱۳۴۸-
 شناسه افزوده: دانشگاه علامه طباطبائی
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۶۱۶۱۰

مجموعه مقالات
نیمایش ابعاد وجودی انسان

جلد اول

به مناسبت جمعی از نویسندگان

نویسنده:
دکتر محمدحسین بیات
دکتر عباس آصفی

زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه

شایبک: ۳-۱۶۱-۲۱۷-۹۶۴-۹۷۸ (دوره) ۰۰-۱۶۲-۹۷۸-۹۶۴-۹۷۸ (ج. ۱)

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی

ویراستار علمی: دکتر علی شریفی ویراستار ادبی و صفحه‌آرا: دکتر سعید قاسمی پرشکوه

همه‌نگاری: عاطفه کابلی شمارگان: ۱۰۰ ناظر فنی: رضا دنیوی

سازمان مرکزی: تهران، دهکده المپیک، تقاطع شهید همت، جنب پارک فرهنگ

صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۳۴۸۷ چاپ اول ۱۳۹۴ قیمت دوره: ۳۵۰۰۰ ریال

فهرست مقالات

فصل اول

ابعاد وجودی انسان در آیات و روایات

گفتار اول

ماهیت انسان از منظر قرآن و تجلی آن در اندیشه ملاصدرا ۱۷
محمّدحسین بیگلری

گفتار دوم

«مَثَلُ أَعْلَى» در قرآن و تجلی آن در عرفان اسلامی ۴۵
سعید قاسمی پُرشکوه

گفتار سوم

کرامت انسان از منظر قرآن کریم ۶۷
فردین دارابی

گفتار چهارم

کرامت انسان در قرآن کریم ۸۷
محمدحسین مردانی نوکنده

گفتار پنجم

بررسی دیدگاه قرآن در مورد بُعد کالبدی و جنینی قلب انسان در سوره احزاب ۱۱۵
رضا ماستری فراهانی، مرتضی عبدالحجاری و محمدحسن قدیانی

گفتار ششم

بررسی مراحل و ابعاد مختلف رشد انسان در قرآن کریم ۱۳۳
زهراسلمان

گفتار هفتم

انسان کامل در تفاسیر عرفانی ۱۵۱
شیوا نیرومند

گفتار هشتم

بعد حیوانی انسان بر مبنای تشبیهات قرآن کریم ۱۷۵
آذر زمانی

گفتار نهم

انسان و سلامت ای وجودی او بر مدار آموزه‌های رشد شناخت قرآنی - اوصیایی ۱۹۳
احمد کوچکیان، رضوانه دستجانی و زهرا صفری

گفتار دهم

مراحل تکوّن انسان در تراز پیرایش ۲۳۳
اسماعیل تاجبخش

گفتار یازدهم

کرامت ذاتی انسان و مسئله تنبیه بدنی ۲۴۹
حمیدرضا بصیری و زهرا بشارتی

گفتار دوازدهم

بررسی شخصیت انسان در قرآن، سنت و نظریه‌های روانشناسی ۲۷۹
رحمت‌الله عبدالله‌زاده آرائی و زهرا میرزا رضی

گفتار سیزدهم

کرامت انسانی در قرآن و روانشناسی ۳۰۷
حمیدرضا منافقی

گفتار چهاردهم

عزت نفس در اسلام و روانشناسی ۳۲۳
محمد شهریاری

فصل دوم

ابعاد وجودی انسان در علوم انسانی - اسلامی

گفتار اول

انسان در حکمت متعالیه ۳۴۳

صالح حسن زاده

گفتار دوم

پژوهشی در اختیار انسان و مسئله «امر بین الامرین» با تأکید بر ۳۶۹

علی کربلایی یازوکی

گفتار سوم

نگاه فقیهان شیعه در بعد وجودی انسان ۳۸۵

حمیدرضا بصیری

گفتار چهارم

سیر اندیشه اسلامی در مسئله روح انسان ۳۹۹

محمدتقی شاکر

گفتار پنجم

ابعاد انسان و هوش مصنوعی ۴۳۷

محمدرضا جاهد مطلق، عادل ترکمان رحمانی و میثم احمدی

گفتار ششم

تبیین مبانی عمل اخلاقی بر اساس نظریه اسلامی عمل ۴۶۳

خسرو باقری، محمدرضا شرفی، سید مهدی سجادی و نیره حاجی علیان

گفتار هفتم

جایگاه شریعت در راهیابی انسان به کمال در سلوک عرفانی ۴۹۱

عبدالرضا مظاهری

سخن آغازین

یکی از راز و رمزهای جهان هستی، شناخت حقیقت انسان و ابعاد وجودی اوست و انسان تنها مخلوقی است که معادل ندارد، چراکه خلیفه خداست و خدا «إِنْسٌ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ» (الشوری/۱۱) است که همانند و مثل ندارد. یکی از ابعاد وجود انسان، کرامت است. بخش‌های فراوانی از قرآن کریم انسان را به حوزه کرامت الهی پیوند و گره زده است و کرامت از واژه‌های پُربهرکت قرآنی عربی است که در فارسی معادل ندارد و باید چند کلمه برای توصیف آن به کار برد. ذات اقدس اله، ذاتاً کریم است و آفرینش او کریمانه است و کرامت به عنوان بُعد مهم وجودی انسان، از آن فضایل برجسته‌ای است که خدای سبحان، فرشتگان را با این وصف ستوده و انسان‌های وارسته را به این وصف موصف کرده است و منشاء اتصال فرشته‌ها از یک سو و از سوی دیگر، انسان‌های وارسته به این وصف ممتاز را تحریم نموده دانسته است.

خدای سبحان در سوره انسان می‌فرماید: «لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (الإسراء/۷۰) مشابه این تعبیر را برای فرشته‌ها به کار برده است: «يَا أَيُّهَا الْمَلَائِكَةُ كَرِّمُوا بَرَرَةَ» (العنکبوت/۱۶-۱۵) و سر اتصال این دو به این وصف ممتاز به سبب این است که خدای اکرم معلم اینهاست و در سوره علق خداوند جوامع بشری را به حضور در درس کرامت دعوت کرد: «اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ» (العلق/۳-۴) «بِالْقَلَمِ» (العلق/۴). کرامت انسان به علت خدا، الهی بودن اوست، چراکه انسان ذاتاً هویت و کرامت ندارد و هویت او برای خلافت از ناحیه خداوند است. کرامت او هم به استناد خلافت اوست. خلیفه کریم، کریم خواهد بود. از این رو، انسان سهمی از کرامت دارد و همگان باید کرامت انسانیت را حفظ کنند. اگر انسان خلیفه کریم شد و حرف مستخلفانه را فدا کرد و بدان عمل کرد و بیان داشت، وارد کلاس اکرم شده است و آن نیز مراتبی دارد که مرتبه اول آن مخصوص انبیاء و معصومان است و مراحل میانی و نازل آن، بهره اواسطی از اهل ایمان است. در مقابل، اگر انسان به میل خود عمل کند و به دشمن درونش اجازه دهد بر او سلطه یابد و در نتیجه سمجی حیوانات و بدتر از آنها بشود، چراکه انسان دشمن درون و بیرون دارد و شیطان، پیوسته به دنبال گمراه کردن انسان به وسیله دشمن درون اوست. دشمن بیرونی پسان مارها، عقرب‌ها و موجوداتی هستند که خیلی از انسان‌ها با آنها کنار می‌آیند و با آنها زندگی می‌کنند، چنان‌که به عنوان مثال، برخی از هندوها را می‌بینیم که با مارها و عقرب‌ها زندگی می‌کنند. اما و صد امان اگر آدمی لحظه‌ای موافق با نفس و غرور که دشمن درون هستند، عمل کند، آنها درنده‌تر می‌شوند و جلوتر می‌آیند، آنها مانند دشمنان بیرونی نیستند که یا مال را می‌خواهند یا جان را، بلکه راهشان اسیرگیری است. در

حدیسی از نبی اکرم (ص) داریم: «أَعْدَى غَدَاكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ خَبْثِكَ» اقیقش کائناتی، العواقبی، ج ۱۲: ۲۱۶). نفس، انسان را اسیر می‌کند و وقتی اسیر گرفت، باید به اسیر سواری بدهد و وقتی به اسیر سواری دادیم، جان و مال ما در اختیار او خواهد بود و همان حدیسی که فرمود: «لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» می‌فرماید: «أُولَئِكَ كَانُوا لَنَا عِمَامَ بَلْ هُمْ أَصْلُ» آنان همانند چهار بایان، بلکه گمراه‌ترند» (الأنعام/ ۱۷۹). بنابراین، بخشی از ابعاد وجودی انسان به دشمن‌شناسی بازمی‌گردد.

بعد دیگر از وجود انسان، «مرگ» است که انبیاء در این باره سخنی تازه آورده‌اند. رسول اکرم (ص) فرموده‌اند: «انسان مرگ را می‌میراند»، ند اینکه بمیرد و این حرف تازه‌ای است. برخلاف غذای که فکر می‌کنند با مرگ همه چیز تمام می‌شود و این را وسعت توحید تمام آزادی‌ها، ظلم‌ها و ستم‌هایش را قرار می‌دهند. دین می‌گوید مرگ حق است، مصاف است، درگیری است، اما ما بیروزی، با مرگ را می‌میراند، نه اینکه ما بسیریم، قرآن هم نمی‌گوید: «كُلْ نَفْسٌ مِمَّا رَزَقْنَاهُ رَغَدًا يَوْمَ الْمَوْتِ»، بلکه می‌فرماید: «كُلْ نَفْسٌ مِمَّا رَزَقْنَاهُ حَرًّا نَفْسٌ جُنْدَتْ مَرگ است» (الانبیاء/ ۳۵) و هر ذاتی مذوق را حذف می‌کند و ماییم که مرگ را می‌چشم و حذف می‌کنیم و زیر پاله می‌نماییم و به جهان دیگر می‌رویم و آن طرف را مستقیم و سگی نیست. مرگ را ما امانت کردیم و موجود ابدی شدیم و موجود ابدی خود را ابدی، فارغ ابدی، و نا می‌آید می‌خواهد پس همه چیزش ابدی می‌شود. مولوی در این باره می‌گوید:

«مرگ آخر مرد است هم نزد من آی
تا در افروزش بگرم تنگ تنگ
من از او عمری ستانم جلودان
و از دین دانی بگیرد رنگ‌رنگ»

این افراد شیفته قدرت بوده‌اند و حرف انبیاء را بیان می‌کنند. بلکه سنایی می‌گوید مرگ چیز بدی است و آسمان از مردن می‌ترسد. مولوی در پاسخ سنایی می‌گوید: «مرگ است که مرگ بد است و آدمی از آن می‌ترسد، اما مگر شما زنده‌اید. سنایی در این باب می‌گوید:

«بمیر ای حکیم از حقیق زندگانی
کزین زندگانی جو مردی بمانی
از این مرگ صورت نگر تا نترسی
از این زندگی ترس کاکتون در آنی»
(دیوان سنایی: ۶۷۵).

زندگی که در آن معرفت نباشد، زندگی نباتی و حیوانی است و آن مرگ است. پس انسان می‌شود مرده متحرک و از این زندگی باید ترسید و انبیاء آمده‌اند و بعد ابدی بودن و پایان‌ناپذیری انسان را مطرح کرده‌اند و این حرف تازه‌ای است. همچنین تنها انسان است که از سفر شروع

می‌کند و به صد که مقصد است، می‌رسد و بقیه موجودات پوراهی‌ند؛ یعنی از خاک برسی خیزند و به مرحله‌ای می‌رسند و زندگی‌شان تمام می‌شود؛ مانند جمادات، نباتات و حیوانات، ولی انسان با آنها متفاوت است. همچنین برخی از موجودات نیز فرشتگانند که آنها نیز همیشه موجودات پرتیرند و در مراتب بالا جای دارند و انسان‌ها نیز با آنها هم متفاوتند، تنها موجودی که از صفر شروع می‌کند و به صد می‌رسد، انسان است و این راه طولانی را طی می‌کند و خداوند درباره‌ او می‌گوید: **إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فُتْلَاقِيهٖ**، حقاً که تو به سوی پروردگار خود به سختی در تلاشی و او را ملاقات خواهی کرد (الإنشاق ۶). پس هیچ موجودی مثل انسان نیست که ابدی شود.

والسلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

به نام خدایی که جان آفرید سخن گفتن اندر زبان آفرید»

طبق کریسه ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ (محمّد/ ۲۴)، فلسفه نزول قرآن هدایت انسان است. آدمیان مأمور به تفکر و تدبیر در مضامین بلند آخرین کتاب آسمانی منزل از رحمت رحیمی می‌باشند و نیز هدف اساسی از ارسال پیامبران و انزال شرایع آنان، ایصال کلام خدای سبحان به آدمیان است که خداوند به این مطلب تصریح نمود و چنین فرمود ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (التحل/ ۴۴). جمیع انبیاء الهی از آدم (ع) تا پیامبر خاتم الانبیا (ص) جلایان وحی کلامی و بیانی بودند؛ یعنی نخست وحی کلامی را از رحمت نامتناهی اخذ کردند، آنرا از در چشم علم نامتناهی، دانش بیان آن را تلقی نمودند. با توجه بدین نکته، خداوند در باب حضرت آدم فرمود: ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾ (البقره/ ۳۱) و در باب حضرت محمد (ص) فرمود: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمْنَاكَ مَا لَمْ تُكُنْ تُعَلِّمُ﴾ (النساء/ ۱۱۳). به قول مولوی، حضرت آدم جامع علوم الهی بود:

«بِالْبَشَرِ كَوِ عِلْمِ الْأَسْمَاءِ نَكِ اسْت.»
با بشر علم اسما نیک است.

یعنی حضرت محمد جامع جمیع حقایق الهی بود:

«نَامِ أَحْمَدِ نَامِ جُمْلَةِ أَنْبِيَاءِ اسْت.»
نام احمد نام جمله انبیاست.

اینک خدا را شاکریم که دست توفیق ربّانی، توفیق نشر کتاب **مجموعه مقالات ابعاد وجودی انسان** را نصیب ما کرد که برگ جدیدی از باغستان گل و لاله روح پرور قرآن مجید را به دوستداران قرآن تقدیم کنیم. این کتاب حاصل اندیشه بیش از چهل تن از فرهیختگان و قرآن پژوهان است. امید آن داریم که خداوند این خدمت کوچک ما را مورد عنایت خود قرار دهد و ما را در زمره خادمان قرآن و عترت به شمار آورد. از جمله الطاف الهی آنکه خداوند توفیق دیدار با

آیت‌الله العظمی، حضرت استاد جوادى آملى (رحمه‌الله) را نصیب ما فرمود که در نتیجه، این کتاب مزین به بخش‌هایی از سخنان حکمت‌آمیز آن بزرگوار گردید.

در پایان جا دارد که از جناب دکتر حسین سلیمی رئیس محترم دانشگاه علامه طباطبائی سپاسگزاری نماییم که با پیشنهاد ایشان، بنمایه و شالوده این مباحث فراهم شد و نیز از معاونت پژوهشی، جناب دکتر احمدوند که در نشر این کتاب یاریمان دادند، تشکر نماییم. همچنین از جمیع نویسندگان فرهیخته، به‌ویژه جناب دکتر عباس اشرفی، مدیر محترم گروه آموزشی قرآن و حدیث، نیز، سپاسگزاریم که با زحمات‌های طاقت‌فرسای خود در نشر این کتاب خدمات شایانی به پیشگاه قرآن و عترت ارایه نمودند؛ و آخر دعوانا ان الحمد لله

دکتر محمدحسین بیات